Considerații privind pregătirea intelectuală a episcopilor de Transilvania în Evul Mediu până la 1526

Răzvan Mihai NEAGU

Colegiul Tehnic Turda
Turda Technical College
Personal e-mail: neagurazvan10@yahoo.com

Consideration regarding the intellectual background of the bishops of Transylvania in the Middle Ages up to the year 1526.

The present study aims at proving the fact that the bishops of Transylvania were men of notable culture acquired in the great European universities of the time. The knowledge they acquired was of scholastic nature and eventually humanist, two specific trends of that epoch. The fact that some of the prelates had undertaken academic studies was to be a catalyst of their social and ecclesiastic ascension, which culminated with the ownership of the bishopric. Up to 1526, there existed 14 bishops of Transylvania with academic studies (mentioning that three bishops shepherded both at Oradea and at Alba Iulia). The most attended universities were on the Italian Peninsula, especially Bologna and Padua. This situation accounts for the relative closeness to Rome, the religious centre of the Catholic world, as well as to the specialization in canon law of the Italian universities, their fame of these academic institutions, to the strong bounds between the Italian territory and the Hungarian one, especially during the times of Matthias Corvinus. It is important to consider that the academic studies that the ecclesiastical personalities happened as a major factor of their religious and secular ascension. Many of the bishops were notable humanists, contributing decisively to the outspread of the Renaissance ideas and spirit throughout Hungary and Transylvania. The activity of the academic bishops placed the ecclesiastic life of Hungary in the European pattern of the epoch.

Keywords: Transylvania, bishop, university, diecese, career.

Preliminarii. Prezentul studiu îşi propune să demonstreze faptul că episcopii diecezei de Transilvania au fost intelectuali remarcabili cu o aleasă cultură dobândită în marile universităţi europene ale vremii. Bagajul de informaţii acumulat era unul de factură scolastică, iar ulterior umanistă, curente specifice epocii respective. Faptul că unii prelaţi au avut pregătire superioară a fost un catalizator al ascensiunii sociale şi ecleziastice a acestora, care a culminat cu dobândirea episcopatului.

Decretul lui Graţian, principalul izvor al dreptului canonic medieval, făcea în secolul al XII-lea portretul robot al episcopului ideal. Potrivit acestuia, ierarhul trebuia să aibă un comportamnt ireproşabil (*sine crimine*), să fie sobru, ponderat, ospitalier, capabil să înveţe, să nu se dedea la consumul de alcool, să evite implicarea în scandaluri, să manifeste detasare faţă de bunurile materiale, dar să fie capabil să-şi conducă propria casă. În egală masură un episcop trebuia să fie temperat, un spirit abstinent şi pacifist, generos precum şi aibă ştiinta de carte[1]. Referitor la desemnarea unui episcop, în Evul Mediu, s-au impus două proceduri: alegerea în cadrul capitlului catedral şi numirea directă de către Roma.

Conciliul Lateran III (1179) dominat de figura papei Alexandru al III-lea a adus importante precizări cu privire la prototipul candidatului la episcopat. Aceste reglementări conciliare pot fi rezumate prin formula:

aetatis maturitas et morum gravitas et scientia litterarum. Vârsta minimă a viitorului episcop trebuia să fie 30 de ani, iar naşterea sa trebuia sa fi fost legitimă[2]. Se observă, aşadar, că printre condiţii se afla şi ştiinta de carte. Acest aspect va căpata noi valenţe o dată cu dezvoltarea fenomenului universitar european. Începând de la sfârşitul secolului al XII-lea şi mai ales în secolul al XIII-lea, episcopii catolici occidentali încep să frecventeze marile universităţi europene, pregătirea lor fiind un factor determinant al carierei lor ecleziale. Pietro Lombardul, episcop de Paris (1158-1160) a studiat la Bologna, Reims şi Paris. Succesorul său Maurice de Sully (1160-1196) s-a remarcat ca un fin teolog cu studii la Universitatea din Paris. Pe de altă parte, relaţia dintre profesor şi studentul său era una durabilă şi se menţinea şi după finalizarea studiilor. În acest sens îl amintim pe Pierre de Corbeil, care a fost profesorul de teologie al lui Lothario, conte de Segni la Universitatea din Paris. Discipolul, devenit papa Inocenţiu al III-lea nu şi-a uitat maestrul pe care l-a cadorisit cu postul de episcop de Cambrai (1199), apoi cu cel de arhiepiscop de Sens (1200)[3]. Episcopul de Chartres, Pierre de Minci (1260-1276) era doctor *in utroque*[4] al universităţii din Paris. Pentru diecezele din sudul Franţei o bună pregătire universitară era reclamată de prezenţa ereticilor catari. Astfel, Pierre de la Chapelle Taillefer, episcop de Carcassonne (1291-1298), iar apoi episcop de Toulouse (1298-1305) a avut o temeinică pregătire juridică la Universitatea din Orléans[5]. Pregătirea universitară a episcopilor s-a extins din Franţa în Peninsula Italică, Pensinsula Iberică, insulele britanice, iar ulterior în toată Europa şi, în cele din urmă, în Ungaria.

Dacă ne referim la diecezele din estul Ungariei medievale (Transilvania, Oradea şi Cenad) ele erau sufraganele, arhiepiscopiei de la Kalocsa, alături de episcopiile de Zagreb, Bács, Bosnia şi Sirmium. Precizăm că arhiepiscopia de Kalocsa, cea de-a doua mitropolie ungară a fost o zonă eterogenă din punct de vedere etnic, confesional şi cultural, spaţiu al influenţelor constantinopolitane, slave, semitice, turanice si dalmate.

Episcopii de Transilvania cu pregătire universitară. Primul episcop de Alba Transilvaniei, care a avut studii universitare a fost **Adrian** (1187-1202). Despre acesta se cunoaşte că a învăţat la Universitatea din Paris între anii 1183-1184. Din păcate nu-i cunoaştem originile, dar ştim că a avut un *cursus honorum* deosebit: din 1185 a fost cancelar regal (*cancellarius*) în timpul regelui Bela al III-lea, iar din punct de vedere ecleziastic a îndeplinit oficiul de prepozit de Buda. Cariera sa a culminat cu demnitatea de episcop de Transilvania[6]. Adrian a fost singurul ierarh de la Alba Iulia din secolul al XII-lea, care a avut studii universitare. În secolul următor nu s-a mai consemnat niciun astfel de caz, fapt care face ca exemplul lui Adrian să fie unul fortuit.

Primele informaţii constante, sigure şi credibile despre pregătirea intelectuală a episcopilor de Transilvania încep să apară la începutul secolului al XIV-lea. Astfel, la 24 iulie 1309 episcopul ales de Transilvania, dominicanul Benedict era caracterizat de membrii capitului catedral de la Alba Iulia ca: *fratele Benedict din ordinul fraţilor predicatori, din insula Budei, bărbat cucernic şi iubit de Dumnezeu, prea îndestulător ca învăţătură*[7]. Această menţiunea impune unele explicaţii. În primul rând formula *prea îndestulător ca învăţătură* nu trimite neaparat spre o pregătire universitară. Ţinând cont de faptul că personajul făcea parte din ordinul dominicanilor, recunoscut pentru aplecarea sa spre învăţătură, mai ales în cadrul propriilor şcoli, care nu aveau rangul de universitate, suntem de părere că episcopul Benedict nu a avut o pregătire universitară sau cel puţin, menţiunile existente nu conduc la această concluzie. Cel mai probabil învăţătura sa a fost dobândită în cadrul ordinului din care făcea parte.

Într-o primă fază, pregătirea intelectuală a episcopilor de Transilvania nu era aspectul cel mai important al ascensiunii lor clericale şi sociale. Această situaţie este identificabilă într-o bulă emisă la 1 iulie 1320 la Avignon de papa Ioan al XXII-lea. Pontiful francez îl caracteriza pe episcopul de Transilvania, Andrei Szécsy (1320-1356), fost prepozit al capitlului catedral de la Alba Iulia, ca fiind *fără o învăţătură îndestulătoare*[8]. Accederea acestui personaj la demnitatea episcopală a survenit în urma susţinerii de care s-a bucurat din partea regelui Carol Robert de Anjou, dar şi a familiei sale Szécsy de Rimaszécs (azi Rimavská Seč, Slovacia)[9].

Documentaţia disponibilă arată ca primul episcop de Transilvania din secolul al XIV-lea, care a avut studii universitare a fost **Emeric Czudar** (1386-1389)[10]. El a fost numit episcop de Transilvania de papa Urban al VI-lea (1378-1389), la 28 mai 1386, fiind transferat la Alba Iulia din postul de episcop de Imola (Italia)[11]. Emeric Czudar a beneficiat de o educaţie universitară, fapt relativ rar pentru societatea ungară a vremii, fiind pomenit la 18 ianuarie 1371 într-un document papal emis de cancelaria lui Grigore al XI-lea, ca *magistrum in artibus*[12]. Emeric a dobândit acest grad universitar la Universitatea din Praga[13]. Este cert că Emeric a studiat şi dreptul canonic, cel mai probabil într-o universitate italiană neprecizată[14]. În documentul de numire ca prepozit de Székesfehérvár se face următoarea menţiune despre el: *qui ut asseritur in iure canonico studet*[15]. În urma studiilor din Boemia şi Italia, Emeric s-a familiarizat cu preceptele dreptului canonic, dar şi cu noţiunile de cultură generală, dobândite în cadrul Facultăţii de arte liberale a Universităţii Caroline din Praga. Pregătirea universitară a lui Emeric, a fost cu certitudine, unul dintre factorii care au influenţat ascensiunea sa pe scara ierarhiei ecleziastice ungare. El a fost un colectionar de oficii şi demnităţi bisericesti: arhidiacon de Satu Mare (1366), canonic de Cenad, Eger si Pécs, episcop de Oradea (1374-1377), episcop de Eger (1377-1384), episcop de Imola (1386), iar în final

episcop de Transilvania[16].

Urmaşul lui Emeric Czudar a fost **Petru Knol** (1389-1391)[17]. Deşi multe aspecte din viaţa sa rămân necunoscute, înainte de a fi episcop de Transilvania, Petru a fost canonic şi arhidiacon de Patha, în dieceza Eger. În această calitate, într-o menţiune din 1384 el este amintit ca *licentiatus in decretis*[18], consemnare care certifică pregătirea sa universitară. Din păcate nu cunoaştem în cadrul cărei universităţi a studiat episcopul de Transilvania.

Ştefan Upori (1401-1402; 1403-1419) a fost singurul ierarh al Transilvaniei medievale care a avut două pontificate. Nu vom insista asupra acestui aspect, care nu prezintă mare relevanţă pentru studiul nostru. Acest episcop a avut cu certitudine pregătire universitară fapt atestat de papa Bonifaciu al IX-lea în 1392, când s-a adresat lui Ştefan Upori, la acea dată canonic la Esztergom: *Bonifacius etc. Dilecto fillio Stephano Einrici de Upor, canonico Strigoniensi, magistro in artibus, salutem*[19]. Aşadar, viitorul episcop a dobândit titlul academic de *magister*, dar din pacate, nici în cazul său, nu cunoaştem universitatea care l-a format. Cariera ecleziastică a lui Upori a debutat cu oficiul de cantor la Oradea (1374), iar apoi prepozit al capitlului colegial din Titel (1392-1401). Prima demnitate episcopală deţinută a fost cea de episcop de Sirmium (1402-1403)[20]. Precizăm că în 1401 episcopul Ştefan Upori a participat la o conjuraţie eşuată împotriva regelui Sigismund de Luxemburg[21].

Între cele două pontificate ale lui Stefan Upori a existat un scurt *intermezzo*, când la conducerea diecezei de Transilvania s-a aflat **Ioan Laki** (1402-1403). Înainte de a fi episcop el a deţinut oficiul de prepozit al capitlului catedral de la Alba Iulia, calitate în care este înmatriculat la Universitatea din Padova (1400). El este menţionat sub numele de *Johannes Jacobi de Lak praepositus et canonicus ecclesiae Tr*[22].

Una dintre marile personalităţi ecleziastice care au păstorit şi episcopia de Transilvania, în secolul al XV-lea, a fost **Gheorghe Pálóczy** (1419-1423)[23]. Provenea dintr-o familie importantă a Ungariei medievale şi a avut o carieră ecleziastică excepţională care a debutat în 1400 cu oficiul de canonic, iar apoi prepozit la Zips (1401). Condiţia socială a familiei sale i-a permis lui Gheorghe Pálóczy să aibă o carieră universitară. Astfel, în 1408 a fost înmatriculat la Universitatea din Cracovia, iar peste un an s-a mutat la Universitatea din Viena[24]. În anul 1423 Gheorghe Pálóczy a fost numit arhiepiscop de Esztergom şi primat al Ungariei (1423-1439)[25].

După pontificatul lui Gheorghe Pálóczy, la conducerea episcopiei de Transilvania a venit **Blasius Csanádi** (1424-1427), originar din Cenad[26]. Despre el se ştie că a studiat la Universitatea din Viena, fiind înmatriculat în semestrul I al anului universitar 1419, plătind o taxă de 8 groşi[27]. Blasius Csanádi a fost capelanul lui Ladislaus Marczali, prepozitul de Cenad (ulterior episcop de Cenad), împreună cu care a studiat în capitala arhiducatului austriac. Ascensiunea lui Blasius în scaunul episcopal al Transilvaniei a fost înlesnită atât de pregătirea sa universitară, cât şi de apropierea sa de ilustra şi influenta familie Marczali. Cariera sa ecleziastică a inclus urmatoarele oficii bisericeşti: capelan episcopal (1419-1423) şi prepozit al capitlului catedral din Cenad (1423), poziţie din care a devenit episcop de Transilvania[28].

Următorul episcop de la Alba Iulia a fost **Gheorghe Lepeş** (Lépes György-1427-1442)[29]. Acesta a fost un adevărat ierarh-luptător contra turcilor, personalitate cultă cu studii la Universitatea din Viena în anul 1395[30]. La 11 noiembrie 1402 Lepeş ajunge prepozit al capitlului catedral al Transilvaniei, dar rămâne un constant luptător antiotoman în timpul perioadei lui Iancu de Hunedoara (1441-1456). Cea mai importantă bătălie la care a participat episcopul de Transilvania a fost cea de Sântimbru (18 martie 1442), în care armata ungară l-a înfruntat la beiul de Vidin, Mezid, pătruns prin sudul Transilvaniei până în zona Sibiului şi pe valea Mureşului[31]. Armata ungară improvizată din care făcea parte şi episcopul de Transilvania, a fost învinsă de otomani, ierarhul găsindu-şi sfârşitul pe câmpul de luptă[32].

Pentru o scurtă perioadă, în anul 1449 un personaj interesant, **Petru Agmándi** a fost episcop de Transilvania. Menţionăm faptul că numirea sa în această demnitate a fost una formală şi de foarte scurtă durată. Cu toate acestea Petru Agmándi, apropiat al lui Iancu de Hunedoara era o personalitate cultă, care a studiat la Universitatea din Viena, fiind înscris în 1412, achitând o taxă de 2 groşi. Pregătirea sa intelectuală a fost una de excepţie: *baccalaureus juris* (1423), *licentiatus juris* (1425), *decretorum doctor* (1430). A fost vicecancelarul, iar apoi cancelarul reginei Elisabeta de Luxemburg. Cariera ecleziastică a acestui ierarh a mai inclus şi demnităţile de episcop de Vác şi arhiepiscop de Kalocsa. A murit în 1450[33].

Ladislau Geréb de Vingrad (1475-1501) a pastorit episcopia Transilvaniei timp de 26 de ani. A fost un intelectual remarcabil cu pregătire umanistă desăvârşită în Italia la Universitatea din Ferrara (1466), unul dintre centrele acestui curent cultural[34]. Ladislau era nepotul regelui Matia Corvin, cu sprijinul căruia a studiat în Italia şi care l-a propulsat în demnitatea episcopală. În calitate de episcop de Transilvania, Ladislau Geréb de Vingrad a pus bazele şi a patronat un cerc umanist de influenţă italiană la Alba Iulia[35]. Episcopul de Transilvania a avut o strălucită carieră atât religioasă, care a debutat cu oficiul de pleban de Baia Mare (1471-1475), cât şi laică, fiind vicecanclearul regatului si ambasador al Ungariei în Europa. Ladislau a participat la conducerea banderiei episcopale la bătălia de la Câmpul Pâinii (1479) contra otomanilor[36]. În anul 1501 Ladislau Geréb a fost transferat în scaunul arhiepiscopal de la Kalocsa, unde a

păstorit până la moarte (1502).

Între 1501-1502 în scaunul episcopal de la Alba Iulia s-a aflat **Dominic Kálmáncsehi.** El a fost transferat ca episcop de Transilvania din postul de episcop de Oradea (1495-1501)[37]. A avut parte de o solidă educație universitară dobândită la Universitatea din Viena, fiind înmatriculat în anul 1450[38]. Ierarhul a avut o carieră eclaziastică prodigioasă: canonic la Székesfehérvár (1459-1462), prepozit minor al capitlului colegial Sf. Nicolae din același oraș (1462-1474), iar ulterior prepozit de Oradea (post deținut până în 1495) când a fost numit episcop[39]. Dominic a fost un om de cultură, un important umanist al Ungariei din ordinul căruia, la Buda, au fost realizate numeroase codice. Dominic a fost un apropiat al regelui Matia Corvinul pentru care a îndeplinit o serie de misiuni diplomatice la curtea domnitorului Moldovei, Ștefan cel Mare sau la curtea imperială a lui Frederic al III-lea. Episcopul Dominic Kálmáncsehi a fost un iubitor al cărților, iar azi se cunosc patru lucrări care au făcut parte din biblioteca sa: un Breviar păstrat la Biblioteca Széchényi din Budapesta, un liturghier păstrat în tezaurul catedralei din Zagreb, un missale însoțit de un breviar conservat la Pierpont Morgan Library din New York și o carte de rugăciuni, *Codicele Lichtenstein* păstrat la Biblioteca Națională din Paris[40]. Dominic a fost un om de cultură, un important umanist al Ungariei.

Sigismund Thurzó a fost episcop de Transilvania o scurtă perioadă de timp între 1504-1505. El și-a desăvârșit educația, în spirit umanist, la Universitatea din Padova[41] și a fost un colecționar de oficii și demnități ecleziastice: arhidiacon de Arad (1496), canonic și lector la Esztergom (1500-1502), prepozit la Székesfehérvár (1501-1503), episcop de Nitra (1503-1504), episcop de Transilvania (1504-1505), episcop de Oradea (1506-1512)[42]. A călătorit în diverse misiuni diplomatice în Franța și Italia (în 1500 la curtea franceză, în 1502 la Veneția, în 1507 la Roma). Activitatea sa a fost mai ales în legătură cu orașul Oradea[43].

Francisc Vardai (1514-1524) a avut, la rândul său, o pregătire universitară de factură umanistă desăvârșită în spațiul italian. Astfel, el a studiat la Universitățiile din Padova (1501-1503) și Bologna (1504-1505)[44]. A avut o prodigioasă carieră religioasă și laică: canonic la Székesfehérvár (1501-1509), iar din 1505 canonic-custode la în cadrul aceleiași biserici și secretar regal, prepozit al bisericii Sf. Laurențiu din Hay (1508-1509), trezorier regal (1509-1511), episcop de Vác (1509-1514), din acest post fiind transferat la Alba Iulia[45].

Despre episcopul **Ioan Gosztonyi** (1524-1527), se poate afirma că a avut un larg orizont de cunoaștere dobândit prin urmarea universităților din Viena (1489), Ferrara (1493), Paris (1514)[46].

Considerații finale. În concluzie pe baza materialului disponibil, putem afirma că au existat 14 episcopi de Transilvania, care au avut pregatire universitară, în intervalul supus analizei noastre. Dintre aceștia 8 au studiat la o singură universitate, 3 au studiat la 2 universități, 1 la trei universități, în timp ce pentru 2 nu există informații disponibile, dar este sigur că ei au avut pregătire universitară. Se remarcă apetența viitorilor episcopi pentru spațiul italian. Aceasta situație se poate explica prin relativa apropiere față de Roma, locul Scaunului Apostolic, specializării în domeniul dreptului canonic al universităților italiene, prestigiului acestora, puternicelor raporturi între spațiul italian și cel ungar cristalizate în epoca angevină și consolidate de regele Matia Covinul, dar și relativei apropieri față de Ungaria. Astfel, 6 episcopi ai Transilvaniei au trecut printr-o universitate italiană (Bologna, Padova sau Ferrara). Universitatea din Viena a fost frecventată de 6 episcopi, iar cea din Paris de 2. Universitățile din Praga și Cracovia au primit câte un episcop de Transilvaniei. Dacă ne referim la titlurile academice dobândite de episcopii de Transilvania datele sunt extrem de lacunare. Totuși, documentele menționează astfel de titluri pentru patru dintre aceștia: Emeric Czudar a fost *Magister in artibus*, Petru Knol *Licentiatus in decretis*, Ștefan Upori *Magister in artibus*, iar Petru Agmándi *decretorum doctor*. Remarcăm faptul că mulți dintre episcopii cu studii universitare au avut, pe lângă cariera ecleziastică, și o bogată activitate diplomatică, fiind folosiți de regii Ungariei în diverse misiuni europene.

Note:

1. Jean Gaudemet, *Le Gouvernement de l'Eglise a l'Époque classique*, II'e partie *Le Gouvernement Local*, Paris, Editions Cujas, 1979, p. 46.
2. Wilfried Hartmann, Kenneyh Pennington, *The History of Medieval Canon Law in the Classical Period 1140-1234. From Gratian to the Decretals of Pope Gregory IX*, Washington, The Catholic Universty of America Press, 2008, p. 335.
3. Jean Gaudemet, *op. cit*., p. 93.
4. Sintagma doctor *in utroque* se referă la faptul că posesorul acestui titlu era doctor atât în drept civil, cât și în drept canonic.
5. Jean Guademet, *op. cit*., p. 94.
6. Temesváry János, *Erdély Középkori Püspőkei. Levéltári Kutatásai Alapján*, Cluj-Kolozsvár, 1922, p. 12-13; Zoltan Kosztolnyik, *The Influence of Canon law on Royal Legislation and the Education of Churchmen in Hungary During the XII-XIII Centuries* în *Proceedings of the Eleventh International Congress of Medieval Canon Law* Catania, 30 July-6 August 2000 edited by Manlio Bellomo and Orazio Condorelli, Città del Vaticano, Biblioteca Apostolica Vaticana, 2006, p. 599-600, 603; Jakubinyi György, *Romániai Katolikus, Erdélyi Protestáns és Izraelita Vallási Archontológia*, Kolozsvár, Verbum, 2010, p. 23;
7. *Documente privind istoria României, veacul XIV, seria*

C. Transilvania, vol. I (1301-1320), Bucureşti, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1953, p. 74. (în continuare DIR C, XIV, I).
8. Bossányi Árpád, *Regesta Supplicationum. A Pápai Kérvénykönyvek Magyar Vonatkozásu Okmányai Avignoni Korszak*, I. Kötet, VI. Kelemen Pápa 1342-1352, Budapest, Stephaneum Nyomda, 1916, p. 288; DIR C, XIV, I, p. 361.
9. Gyula Kristó, *Ardealul timpuriu (895-1324)*, Szeged, 2004, p. 312.
10. Jakubinyi György, *op. cit.*, p. 25, 91.
11. Konrad Eubel, *Hierarchia Catholica Medii Aevi sive Sumorum Pontificum , S.R.E. Cardinalium Ecclesiarum Antistitum Series Ab Anno 1198 Usque Ad Annum 1431 Perducta E Documentis Tabularii Praesertim Vaticani Collecta, Digesta, Edita Per Conradum Eubel, Monasterii Sumptibus et Typis Librariae Regensbergianae*, 1913, p. 492 (în continuare *Hierarchia Catholica Medii Aevi* I).
12. *Monumenta Romana Episcopatus Vesprimiensis*, tomus II 1276-1415, Budapest, 1899, p. 204-205 (în continuare MREV II).
13. Tóth Péter, *A csanádi székeskáptalan kanonokjainak egyetemjárása a későközépkorban* în *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok. Essays in church history in Hungary*, 1-2/2007, p. 44, 50.
14. Veress Endre, *Olasz Egyetemeken Járt Magyarországi Tanulók Anyakönyve és Iratai 1221-1864*, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1941, p. 397; Fedeles Tamás, *Pécsi Kanonokok Egyetemlátogatása a Későközépkorban (1354-1526)* în *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok Regnum. Essays in Church History in Hungary*,1-2/2005, p. 68.
15. MREV II, p. 205.
16. Jakubinyi György, *op. cit*., p. 25, 91. Pentru detalii suplimentare asupra vieții și activității acestui ierarh a se consulta studiul nostru: *Cariera politică și ecleziastică a unui important episcop al Transilvaniei din secolul al XIV-lea: Emeric Czudar* în *Marisia*. Studii și materiale XXXII-XXXIII Istorie, 2013, p. 9-15.
17. Engel Pál, *Magyarország Világi Archontológiája* 1301-1457, CD-ROM, Budapest, 2001, (în continuare *Magyarország Világi Archontológiája*).
18. Feher György, *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*, X/1, Budae, 1834, p. 598.
19. Temesváry János, *op. cit*., p. 281, nota 7.
20. Fügedi Erik, *A XV. századi magyar püspökök* în *Történelmi Szemle*, VIII, évfolyam 4. szám, 1965, p. 491.
21. Ioan Hațegan, *Filippo Scolari. Un condotier Italian pe meleaguri dunărene*, Timișoara, Editura Mirton, 1997, p. 29.
22. Veress Endre, *op. cit*., p. 4-5; Tonk, Sándor, *Erdélyiek egyetemjárása a középkorban*, Bukarest, Kriterion Könyvkiado, 1979, p. 249.
23. *Magyarország Világi Archontológiája.*
24. *Album Studiosorum Universitatis Cracoviensis*, Tomus I (ab Anno 1400 ad Annum 1489), Cracoviae, 1887, p. 27; Temesváry János, *op. cit*., p. 314; Tüskés Anna, *Magyarországi Diákok a Bécsi Egyetemen 1365 és 1526 Között* (*Students from Hungary at the University of Vienna between 1365-1526*), Budapest, 2008, p. 79.
25. Fügedi Erik, *op. cit*., p. 489.
26. Fügedi Erik, *op. cit*., p. 487; *Magyarország Világi Archontológiája*.
27. Temesváry János, *op. cit*., p. 322; Tonk Sándor, *op. cit*., p. 215; Costin Feneşan, *Studenți din Banat la universitățile străine până la 1552* în *Revista de Istorie* nr. 12/tom 29/1976, p. 1956; Tüskés Anna, *op. cit*., p. 104.
28. Fügedi Erik, *op. cit*., p. 487.
29. *Magyarország Világi Archontológiája.*
30. Tonk Sándor, *op. cit*., p. 232; Tüskés Anna, *op. cit*., p. 63.
31. *Istoria Românilor*, vol. IV *De la universalitatea creștină către Europa patriilor*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2001, p. 342.
32. Camil Mureşan, *Iancu de Hunedoara*, Bucureşti, Editura Ştiințifică, 1968, p. 76; *Istoria militară a poporului roman*, Bucureşti, Editura Militară, 1986, p. 225; Octavian Tătar, *Considerații privind bătălia de la Sântimbru (1442)* în *Corviniana*, 2/1996, p. 52-53.
33. Konrad Eubel, *Hierarchia Catholica Medii Aevi sive Sumorum Pontificum , S.R.E. Cardinalium Ecclesiarum Antistitum Series Ab Anno 1431 Usque Ad Annum 1503 Perducta E Documentis Tabularii Praesertim Vaticani Collecta, Digesta, Edita Per Conradum Eubel, Monasterii Sumptibus et Typis Librariae Regensbergianae*, 1914, p. 254, 261 (în continuare *Hierarchia Catholica Medii Aevi* II); Temesváry János, *op. cit*., p. 360-361; Fügedi Erik, *op. cit*., p. 48; Tonk Sándor, *op. cit*., p. 314; Jakubinyi György, *op. cit*., p. 26.
34. Veress Endre, *op. cit*., p. 366; Tonk Sándor, *op. cit*., p. 274.
35. Vasile Mărculeț, Ioan Mărculeț, *Umaniști și cercuri umaniste din Transilvania în secolele XV-XVI* în *Patrimonium Apulense*, X-XI/2011, p. 65.
36. Adrian Andrei Rusu, *Alba Iulia între fondarea eparhiei și capitala principatului Transilvaniei*, Ghimbav, Editura Haco International, 2009, p. 37.
37. Fügedi Erik, *op. cit*., p. 488.
38. Tüskés Anna, *op. cit*., p. 182.
39. Fügedi Erik, *op. cit*., p. 488.
40. Jakó Zsigmond, *Philobiblon Transilvan*, Bucureşti, Editura Kriterion, 1977, p. 58.
41. Jakubinyi György, *op. cit*., p. 27.
42. Fügedi Erik, *op. cit*., p. 490.
43. Jakó Zsigmond, *op. cit*., p. 59-60; Maria Holban, *Călători străini despre Țările Române*, vol. I, Bucureşti, Editura Ştiințifică, 1968, p. 495
44. Veress Endre, *op. cit*., p. 256-257.
45. Fügedi Erik, *op. cit*., p. 491; Tonk Sándor, *op. cit*., p. 190, nota 222.
46. Fügedi Erik, *op. cit*., p. 488; Jakubinyi György, *op. cit*., p. 27; Tüskés Anna, *op. cit*., p. 268.

Lista cronologică a episcopilor de Transilvania, care au fost studenți până la 1526

Nr. Crt.	Numele episcopului	Universitatea frecventată	Anii păstoririi	Grad academic
1	Adrian	Paris	(1187-1202)	
2	Emeric Czudar	Praga Universiatate italiană	(1386-1389)	*Magister in artibus*
3	Petru Knol	?	(1389-1391)	*Licentiatus in decretis*
4	Ştefan Upori	?	(1401-1402; 1403-1419)	*Magister in artibus*
5	Ioan Laki	Padova	(1402-1403)	
6	Gheorghe Pálóczy	Cracovia Viena	(1419-1423)	
7	Blasius Csanádi	Viena	(1424-1427)	
8	Gheorghe Lepes	Viena	(1427-1442)	
9	Petru Agmándi	Viena	(1449)	*baccalaureus juris* (1423), *licentiatus juris* (1425), *decretorum doctor* (1430)
10	Ladislau Geréb de Vingrad	Ferrara	(1475-1501)	
11	Dominic Kálmáncsehi	Viena	(1501-1502)	
12	Sigismund Thurzó	Padova	(1504-1506)	
13	Francisc Vardai	Padova Bologna	(1514-1524)	
14	Ioan Gosztonyi	Viena, Ferrara, Paris	(1524-1527)	

Bibliography:

Album Studiosorum Universitatis Cracoviensis, Tomus I (ab Anno 1400 ad Annum 1489), Cracoviae, 1887, 701 p.

Bossányi Árpád, *Regesta Supplicationum. A Pápai Kérvénykönyvek Magyar Vonatkozásu Okmányai Avignoni Korszak*, I. Kötet, VI. Kelemen Pápa 1342-1352 *[Regesta Supplicationum. The Hungarian Related Documents of the papal Books of Petitions in the Avignon Period, vol. I Pope Clement VI 1342-1352]*, Budapest, Stephaneum Nyomda, 1916, 324 p.

Documente privind istoria României, *veacul XIV*, *seria C. Transilvania*, vol. I (1301-1320) *[Documents regarding the Romanian History, the Fourteenth Century, Series C Transylvania]*, București, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1953, 444 p.

Eubel, Konrad, *Hierarchia Catholica Medii Aevi sive Sumorum Pontificum, S.R.E. Cardinalium Ecclesiarum Antistitum Series Ab Anno 1198 Usque Ad Annum 1431 Perducta E Documentis Tabularii Praesertim Vaticani Collecta, Digesta, Edita Per Conradum Eubel, Monasterii Sumptibus et Typis Librariae Regensbergianae*, 1913, 563 p.

Eubel, Konrad, *Hierarchia Catholica Medii Aevi sive Sumorum Pontificum, S.R.E. Cardinalium Ecclesiarum Antistitum Series Ab Anno 1431 Usque Ad Annum 1503 Perducta E Documentis Tabularii Praesertim Vaticani Collecta, Digesta, Edita Per Conradum Eubel, Monasterii Sumptibus et Typis Librariae*

Regensbergianae, 1914, 333 p.
Engel Pál, *Magyarország Világi Archontológiája 1301–1457, [The Secular Archontology from Hungary]*, CD-ROM, Budapest, 1996.
Engel Pál, *Regatul Sfântului Stefan. Istoria Ungariei medievale 895-1526 [Saint Stephen Kingdom. The History of Medieval Hungary]*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2006, 402 p.
Fedeles Tamás, *Pécsi Kanonokok Egyetemlátogatása a Későközépkorban (1354-1526)[Canons of Pécs at the Universities in Late Middle Ages 1354-1526]* în *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok Regnum Essays in Church History in Hungary*, 1-2/2005, p. 51-83.
Feher György, *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*, X/1, Budae, 1834, 760 p.
Feneşan, Costin, *Studenți din Banat la universitățile străine până la 1552 [Students from Banat at the Foreign Universities until 1552]* în *Revista de Istorie* nr. 12/tom 29/1976, p. 1945-1965.
Fügedi Erik, *A XV. századi magyar püspökök [The XV century Hungarian Bishops]* în *Történelmi Szemle*, 1965, VIII, évfolyam 4. szám, p. 477-498.
Gaudemet, Jean, *Le Gouvernement de l'Eglise a l'Époque classique*, II'e partie *Le Gouvernement Local*, Editions Cujas, Paris, 1979, 347 p.
Hațegan, Ioan, *Filippo Scolari. Un condotier Italian pe meleaguri dunărene [Filippo Scolari. An Italian Condottiero on Danubian Lands]*, Timișoara, Editura Mirton, 1997, 214 p.
Hartmann, Wilfried, Pennington, Kenneth, *The History of Medieval Canon Law in the Classical Period 1140-1234. From Gratian to the Decretals of Pope Gregory IX*, Washington, The Catholic University of America Press, 2008, 442 p.
Holban Maria, *Călători străini despre Țările Române [Foreign Travelers about the Romanian Countries]*, vol. I, București, Editura Științifică, 1968, 588 p.
Istoria militară a poporului român, vol. II *[The Military History of the Romanian People*, volume II*]*, Bucureşti, Editura Militară, 1986, 638 p.
Istoria Românilor, vol. IV *De la universalitatea creștină către Europa patriilor [The History of the Romanians, volume IV From Christian Universality to Europe Homelands],* București, Editura Enciclopedică, 2001, 878 p.
Jakó, Zsigmond, *Philobiblon Transilvan [Transylvanian Philobiblon]*, București, Editura Kriterion, 1977, 512 p.
Jakubinyi György, *României Katolikus, Erdélyi Protestáns és Izraelita Vallási Archontológia [The Catholic, Transylvanian Protestant and Israelite Religious Archontology from Romania]*, Kolozsvár,Verbum, 2010, 154 p.
Kosztolnyik, Zoltan, *The Influence of Canon law on Royal Legislation and the Education of Churchmen in Hungary During the XII-XIII Centuries* în *Proceedings of the Eleventh International Congress of Medieval Canon Law* Catania, 30 July-6 August 2000 edited by Manlio Bellomo and Orazio Condorelli, Città del Vaticano, Biblioteca Apostolica Vaticana, 2006, p. 593-604.
Kristó Gyula, *Ardealul timpuriu (895-1324) [The Early Transylvania 895-1324]*, Szeged, 2004, 400 p.
Markó László, *A magyar állam főméltóságai Szent Istvántól nap jainkig, [The Hungarian Head of State and Dignitaries from St. Stephan to Present Day]*, Helikon, Budapest, 2006, 487 p.
Mărculeț, Vasile, Mărculeț, Ioan, *Umaniști și cercuri umaniste din Transilvania în secolele XV-XVI [Humanists and Humanist Circles from Transylvania in the XV-XVI Centuries]* în *Patrimonium Apulense*, X-XI, 2011, p. 61-70.
Monumenta Romana Episcopatus Vesprimiensis, tomus II 1276-1415, Budapest, 1899, 467 p.
Mureşan, Camil, *Iancu de Hunedoara [John Hunyadi]*, Bucureşti, Editura Științifică, 1968, 247 p.
Neagu, Răzvan Mihai, *Cariera politică și ecleziastică a unui important episcop al Transilvaniei din secolul al XIV-lea: Emeric Czudar [Political and ecclesiastical career of an important bishop of Transylvania in the fourteenth century: Emeric Czudar]* în Marisia. Studii și materiale XXXII-XXXIII Istorie, 2013, p. 9-15.
Rusu, Adrian Andrei, *Alba Iulia între fondarea eparhiei și capitala principatului Transilvaniei [Alba Iulia between the foundation of the Diocese and the capital of the Principality of Transylvania]*, Ghimbav, Editura Haco International 2009, 115 p.
Tătar, Octavian, *Considerații privind bătălia de la Sântimbru (1442)[Considerations regarding the Battle of Sântimbru 1442]* în *Corviniana*, 2/ 1996, p. 47-55.
Temesváry János, *Erdély Középkori Püspőkei: Levéltári Kutatásai Alapján [The Medieval Bishops of Transylvania: Based on Archival Research]*, Cluj-Kolozsvár, 1922, 476 p.
Tonk, Sándor, *Erdélyiek egyetemjárása a középkorban [Transylvanian University Men in the Middle Ages]*, Bukarest, Kriterion Könyvkiado, 1979, 399 p.
Tóth Péter, *A csanádi székeskáptalan kanonokjainak egyetemjárása a későközépkorban* [*Canons of Csanád at Universities in the Late Middle Ages]* în *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok. Essays in church history in Hungary* 1-2/2007, p. 37-59.
Tüskés Anna, *Magyarországi Diákok a Bécsi Egyetemen 1365 és 1526 Között* (*Students from Hungary at the University of Vienna between 1365-1526*), Budapest, 2008, 486 p.
Veress Endre, *Olasz Egyetemeken Járt Magyarországi Tanulók Anyakönyve és Iratai 1221-1864 [The Matriculation Register and Study Documents of Hungarian Students Who Studied at Italian Universities 1221-1864]*, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1941, 704 p.